

Тијана Балек (Нови Сад)

Луцидарна и температурна глаголска лексика у Андрићевом роману *НА СУНЧАНОЈ СТРАНИ**

У раду се примарно сагледавају глаголи из двеју перцептивних категорија: визуелне и тактилне. Визуелне сензације повезане су са семантиком луцидарности, док се тактилне (конкретне или апстрактне) саодnose са температурном. Неретко се, како показују примери, дешава да посматране категорије функционишу у каузативној спрези, тачније да температурни надражаји укључују визуелни светлосни ефекат и обратно. Анализирани глаголске лексеме, како се показало, у роману су употребљене и у свом основном и у пренесеном значењу, када су носиоци метафоризације исказа.

1. Уводне напомене

Предмет овог рада јесте лексика са луцидарном (светлосном) и температурном семантиком у реконструисаном роману И. Андрића *НА СУНЧАНОЈ СТРАНИ*. Најпре ћемо представити, заправо дефинисати, категоријална семантичка обележја посматраних двеју скупина лексема у датом корпусу. Поред тога, бројчано ћемо приказати фреквентност морфолошких облика с посматраним значењем за сваку од седам глава које чине реконструкцију романа *НА СУНЧАНОЈ СТРАНИ*, приређену од стране Жанете Ђукић Перишић, те објављену у Подгорици (издавачка кућа Октоих) 2011. године. Експертиране глаголе сагледаћемо преваходно са семантичког аспекта, а у спорадичним случајевима и с граматичког, у циљу дескрипције у контексту реализованих значењских компонената¹.

Публикација која представља наш корпус садржи, поред пет прича које чине тематску целину повезану истим јунаком – Томом Галусом, и текстове (два необјављена поглавља прозе) које је, наводи приређивач, сам

* Рад је настао у оквиру пројекта Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања (бр. 178004), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Акценат ће бити на оним лексемама које у корпусу транспонују своја примарна значења у једну од посматраних перцептивних категорија или пак на луцидарној/температурној глаголској лексици која шири своје семантичко поље.

писац педантно сачувао у фасцикли насловљеној „На сунчаној страни (Gallus); две главе завршене, остало у забелешкама“ (Ђукић Перишић 2011: 157). Захваљујући томе нама се указала прилика да по други пут с лингвистичког становишта осветлимо одређене особености језичког израза Иве Андрића у оквиру истраживачког пројекта Andrić Initiative, односно да, као и други ‘андрићолози’ (термин Бранка Тошовића), допринесемо проучавању стваралачког опуса нашег нобеловца.

2. Терминолошка одређења и фреквенција грађе у корпусу

Како је речено, реконструисани роман који је нама послужио за ексцерпцију и интерпретацију грађе састављен је од седам приповедака: (1) Занос и страдање Томе Галуса, (2) На сунчаној страни, (3) Постружничково царство (Сунце), (4) У ћелији број 115, (5) Искушење у ћелији број 38, (6) Јелена, жена које нема (Галусов запис) и (7) Проклета историја. Символика светлости у посматраном делу има посебан значај, о чему сведочи и лексема *сунце* у наслову романа, што се темељнијим проматрањем додатно потврђује. Наиме, издвојили смо нешто више од 370 „песничких слика“² у којима је забележена употреба речи са посматраним значењима. Оно што је такође неопходно истаћи јесте да се она неретко доводе у асоцијативну везу, те да често потпуна и прецизна диференцијација луцидарне семантике од температурне није могућа.

2.1. Наиме, под термином *луцидарна лексика* посматрају се лексеме које поседују својство означавања светлости (уп. *искра*, *лампа*, *свешта*, *Сунце*, *обасјана стирмина*, *свештост* итд.), што је у блиској вези са семантиком боје (посебно оне која се асоцијативно повезује са сунчевом светлошћу: *белина*, *плава коса*, *бела шераса*, *бело речно дно*, *црвено сунце*, *црвен печат*, *златом уоквирене наочаре* и сл.). Другим речима, лексеме са светлосном семантиком означавају визуелно перцептивне карактеристике артефаката или појава у природи (Полежаева 2016: 45). Међутим, како се семантичке компоненте супротне луцидарности, тачније њено одсуство или смањење, такође неретко срећу у посматраном роману, такву лексику можемо назвати „антилуцидарном“ (уп. *пригушена свештост*, *шамна површина воде*, *мрачне примедбе*, *мрак*, *шам*, *шамница* и сл.):³

² Овај термин употребљавамо за шири контекст у оквиру којег се речи с посматраним значењем јављају (често се ради о споју више реченица или пасуса). Осим тога, дата проблематика могла би се интерпретирати на различите начине, што би условило и друкчије квантитативне резултате.

³ Сви примери који се наводе ексцерпирани су из: Андрић 2011. Број у загради јесте број странице у оригиналној верзији романа.

(1) Убрзао се и променио шок животиња, а у свима мозговима ипрала је по једна дошле неознајта **искра** (7); (2) Зајшо су шо вече молови били иунији светиња нешо обично, и **свейла** пред кафанама чешћа и живља (7); (3) Шейта, ђева, чийта ири **ламји**, јер су сви ирозори чврсто зашворени (8); (4) Пред собом је љегао винотраде на **обасјаној** сирмини (11); (5) Тераса од камена била је **бела** и **исјрана** (12); (6) **Сунце** му леже на само лице (14); (7) Та мрежа није мола да сиречи **јак** јушарње **сунце** да свако јушро баца два дуа и широка ћилима **мало иригушене свейлосји** иреко йода... (17); (8) [...] назирала (се) завеса као **бело** речно дно исјод **шамне** површине воде... [...] ошворила и несјала у **мрачном** ошвору ирозора. [...] али се њена бујна **йлава** коса, на шамној иозадини, исјицала јаче од **белине** руку и њеној лица нејасних црји (18); (9) Њејове су иримедбе биле увек **мрачне**... (19); (10) [...] он је иунђао йолуласно нека **црна** иредвиђања [...] (21); (11) Још се **црвено сунце** борило с **мајлама** (21); (12) На врашју, исјод десној уха, **црвен** печаш крви која неће да се разиђе (147); (13) Сшакла њејових **злашом** уоквирених наочара ујагала су ири шом у меко, **црвено** месо њејовој доброћудној лица (142); (14) То је шаж ужасни сшрах који се јавља у **мраку**, „између **сунца** и **ламје**“! (133)

Доминантна семантичка црта проучаване лексике, запажена у првом реду код придевских лексема, јесте врло продуктиван транспозициони потенцијал (*мрачне иримедбе; црна иредвиђања* → квалификација придевских денотата, али и карактерних особина говорног лица које их изриче и сл.). Будући да они нису предмет наше анализе⁴, настојаћемо да сагледамо и опишемо могућности преноса значења код глаголских лексема и семантичку компоненту која је кључна у том процесу.

2.2. Температура као феномен је са лингвистичког аспекта проучавана најчешће из угла когнитивне лингвистике (углавном на материјалу придева), и то претежно у иностраној литератури (в. нпр. Кононова 2016; Кортјевскаја-Тамм 2015; Кортјевскаја-Тамм/Rakhilina 2006; Сергеева 2012; Sutrop 1999), ређе домаћој (в. Rasulić 2015)⁵. У нашем истраживању семантичка скупина јединица насловљена као „температурна лексика“ обухвата речи које имају потенцијал денотирања температурних својстава реалија (како оних с обележјем живо+ тако и са живо–), без обзира на тип температурног својства (који се може реализовати кроз два основна варијетета: позитивни

⁴ О перцептивном потенцијалу придева *хладан* в. код: Балек 2018: 62–71. Одређени придеви температурне семантике са аспекта лексичке спојивости с одговарајућим семантичким класама именица на плану руског и српског језика описани су у: Балек 2017: 27–36.

⁵ Температурни домен у језику И. Андрића са становишта когнитивне лингвистике, на примеру романа Травничка хроника, посматрала је С. Милановић (в. Милановић 2014: 325–331), те у обзир узела следеће лексеме: *шойао, шойло, шойлоша, ошњен, жар, жарийши, јорейши, ирејашши, зајрејашши, ирејрејашши* (и њима мотивисане); односно *хладан, хладийши, хладно, хладовийш, хлађење, хладнейши, лед, леден, ледийши, замрзнуийши, сшуден* (и др. њима мотивисане).

– ‘топло’; и негативни – ‘хладно’) или његов интензитет. Анализом су обухваћене и лексеме којима се посредно исказује одговарајућа температурна компонента. Она је у таквим случајевима у тесној вези с другом, примарном семантичком компонентом. Дакле, реч је о лексемама које своје основно значење транспонују у температурни домен или обрнуто, захваљујући одређеним заједничким (асоцијативним) карактеристикама. Наведене особине посебно су запажене код лексема с емоционалном компонентом (језа, језива, сџуген → хладноћа; раздражљив, бес, срџба, сџид → топлота и др.). Наведимо неке од температурних лексема у посматраном роману:

(15) [...] наџоне сумануџу **језу** уз кичму и безразложне сузе на очи (7); (16) Брод који је долазио из Црвеноџ мора носио је не само људе и робу него и дах и расџоложење **џроџских** крајева (7); (17) Крај од чаршава је **џоџал** као крзно (8); (18) Онакав смрџоносно моћан занос као оно џослеџодне, на асури, није се више џоновио, али је осџавио у њему једну **ваџрицу** од које му се неџресџано заносила џава и кожа на њему џреџварала у круџи, **врео** и граџ џанџир (9); (19) Из зидова још бије **врелина**. **Тежак** загах мора, џрашине, лоја, наџрула воћа (9); (20) Једно џослеџодне, лежећи џако џосле јела, џоџрбушке на **хладноџ** асури, џрође џа свеџа осећање некоџ заноса... (9); (21) **И џоџа, младоџ, умноџ, лейоџ, боџаџоџ** човека нашли су једноџ дана [...] исџружена, **хладна** и **мрџва**; (22) Тај снажни младић начеџиш џлућа, који је ухайшен на лечењу, био је лако **раздражљив** (20); (23) Некако џред ручак, кад је **раздражљивосџ** код људи највећа, разџоварали смо оџеџ о несџанку жене са крлеџком (21); (24) Њеџова болесна **сџрасџ** џо су незозреле девоџице (32); (25) [...] не може да замисли ниџиџа друџо изван ове **заџаљене** сџварносџи... (35); (26) [...] више није моџао да савлада **грџињање** и **цвокоџињање** зуба. [...] зажеље само једно: да џресџане ово **грџињање**... [...] одједном џоџусџише и **џрозница** и иџра машџе... (37); (27) [...] Галус се је свукао и леџао, осећајући рођењо џело као велике **вреле** џросџоре... (42); (28) [...] одједном џроџовори измењеним џласом, џврдим и муклим од некоџ **беса**... (44); (29) Младића обузе као **џламен сџид** од своје рођење гркосџи и чуђење над самим собом (57); (30) Али у неко доба ноћи џробуди џа **сџуген** у уџроби (60).

Као што се може запазити, проучавана лексика не употребљава се искључиво зарад квалификовања температурних карактеристика неживих реалија/појава, већ се њоме описују и карактерне особине људи, односно емоционална и физичка стања и др.

2.3. Када је пак реч о морфолошким особинама анализираних речи, запажене су изразите неуједначености у фреквенцији појединачних облика. Наиме, укупан број морфолошких јединица с посматраним значењима у роману *НА СУНЧАНОЈ СТРАНИ* износи приближно⁶ 759. Најмање су засту-

⁶ Будући да је морфолошка класификација условљена семантичким карактеристикама ексцерпираних грађе (што је подложно различитим интерпретацијама), истичемо да је реч о приближном броју.

пљени прилози (15)⁷, те глаголски прилог садашњи (3)⁸ и прошли (1)⁹. Највећом фреквенцијом у корпусу одликују се придеви (315), док се именице с анализираним значењским компонентама у роману јављају 299 пута, а глаголске лексеме – којима је дати рад посвећен – 123.

Назив главе	Морфолошки тип лексике		
	Именице	Придеви	Глаголи
Занос и страдање Томе Галуса	27	28	11
На сунчаној страни	17	23	4
Постружничково царство	95	99	45
У ћелији 115	30	41	10
Искушење у ћелији бр. 38	19	15	6
Јелена, жена које нема (Галусов запис)	36	34	12
Проклета историја	75	75	36
	299	315	123
Укупно морфолошких облика	≈ 759		

Табела 1. Фреквенција морфолошких облика

3. Анализа глаголских лексема с луцидарним и/или температурним значењем у роману На сунчаној страни

3.1. У корпусу је, наиме, пронађено 59 глагола с температурним и/или луцидарним значењем (22 поседују граматичко значење СВ, 36 НСВ, док је 1 двовидски), чија је укупна фреквенција 123. Највећи је број оних лексема

⁷ Највише их је у Проклетој историји – седам (*Рекла је то **хладно**...* (123); *Гледала је мирно и **хладно**...* (123); *Одговарао је шрзајући се **тневно** и **беснећи** у себи и на Постружника и на себе...* (126) и др.), док је пет забележено у Постружничковом царству ([...] *йоче да је [бележницу] йрелисйава **йрозничаво** као йрошйивнички райни йлан* (48); [...] *йледали су зачуђено и **хладно**, са још мало **сјаја** од суза у очима* (50); [...] *Постружник је казивао **хладно** и йросйо...* (68) и др.), два у Ћелији бр. 115 ([...] *девојка та је одбијала **челичним** йокрешом своје руке, **хладно** и неумољиво* (82); [...] *у ћелији је било **хладно** и **влажно*** (86).), а свега један у приповеци На сунчаној страни: [...] *йоказујући своју урођену сйособносй да се над оним шйо му је одврайно зйади и сйрасйвено ойорчи* (22).

⁸ Два у Проклетој историји ([...] *у својој ниској мансарди, окренушйој северу, **грхшурећи** од йролећне **свежине**...* (126–127)), један у На сунчаној страни: *Сав **цейшећи**, викао је...* (20).

⁹ У приповеци Јелена, жена које нема: *Планула је бела **свейлосй** и шренушйно уйасивши **црвен** йрозор **обасјала** йредсобље и све шйо је у њему* (101).

које се појављују само једном (укупно 36, в. табелу 2.), док се глагол *сйалии* одликује највећом фреквенцијом – у роману је присутан 16 пута.

Фреквенција у корпусу	Глагол
16	<i>сйалии</i>
7	<i>йлануи</i>
5	<i>йалии, йаси, уйаси, сјаи</i>
4	<i>зайалии, хладии</i>
3	<i>задрхџаи, смркаваи се, їрејаи, йоцрвенџи, замрачиџи, шойиџи</i>
2	<i>заїрејаи, избледеџи, уйаснуџи, йоїасиџи, залазиџи, їорџи, блешџаи, белеџи се, освануџи</i>
1	<i>беласаи, йалуцаи, ведриџи, вреџи, смркнуџи (се), сикџаи, блеснуџи, замаїлиџи, кийџеџи, їресџи, обасјаваџи, освежиџи, црвенџи, кухаџи, врцаџи, маїлиџи, свануџи, разбеснеџи, заїрејаи, расйаљиваџи, исйраскаџи, сїишаваџи, букнуџи, їросијаваџи (се), освийџаи, мрачиџи, руменеџи, свийџаи, бледеџи, обасјаџи, саїорџи, ексілодираџи, знојиџи (се), саїараџи, расветлиџи, свейлеџи</i>
Укупна фреквенција: 123	Укупно лексичких облика: 59

Табела 2. Фреквенција глаголских лексема с луцидарном и/или температурном семантиком

У даљем току истраживања грађа ће бити анализирана у оквиру подгрупа према уоченим транспозиционим моделима, који су издвојени захваљујући доминантној компоненти преноса значења у роману НА СУНЧАНОЈ СТРАНИ. Ради се, наиме, о следећим: (1) деструктивна семантичка компонента, (2) компонента настанка/почетка и престанка, (3) промена луцидарних својстава и афективна семантика, (4) промена температурних својстава и афективна семантика и (6) физичка манифестација рецепције температурног/луцидарног надражаја. Лексеме које се у роману јављају искључиво у примарном значењу – луцидарном (*врцаџи, свануџи, освийџаи, свийџаи, бледеџи, избледеџи, свейлеџи*) односно температурном (*саїорџи* и *знојиџи се*) нећемо детаљније коментарисати. Изузетак представља лексема *сйалии*, будући да је најфреквентнији глагол у корпусу.

3.2. Деструктивна семантичка компонента

Како је већ истакнуто, у укупном фонду ексцерпираних глаголских лексема најзаступљенија је *сйалии* код које доминира деструктивна компонента. Овај се глагол јавља у последњој глави романа, и то приликом описа незавидне ситуације у којој се нашла Ирена Салцер када њена љубавна писма намењена Вушићу завршавају код Барчаја услед немило-

срдних, лукаво осмишљених Постружникових махинација. Посматрани глагол, према нашем тумачењу, припада речима које у контексту испољавају како луцидарна тако и температурна својства, јер достизање одговарајуће и неопходне температуре потребне да би се процес спаљивања успешно извршио подразумева, што је искуствено добро познато и лако проверљиво, и визуелно перципирање¹⁰, односно појаву ватре, пламена и сл. Међутим, већина примера који следе садржи још неку лексему из посматраног семантичког домена као додатни показатељ или интензификатор тог значења у контексту. Уп. нпр. у (31) именице *ћнев* и *жеравица*, као и партицип *зажарене*. Свака од наведених речи односи се на опис Иренине „унутрашње“ температуре, односно њеног емоционалног стања, што се у датом случају може тумачити као узрок извршења радње денотиране глаголом *сјалићи*. Емоционално су обојене и синтагма *вајрен бол* у примеру (38), односно *ћневне речи* у (41), уп.:

(31) *Кад је уљегала своја ћисма [...] Ирена је ћоновно ћала у онај ћнев на саму себе од коћа је највише ћаћила. Да, ћо је ћена ћерћаменћиска харћија [...], ћо је ћен рукоћис и ћене ћлуће и **зажарене речи!** [...] Као **жеравицу** је баћила од себе ћоцећана ћисма. [...] – Носиће и **сјалиће!** Одмах **сјалиће!** (129); (32) – Та ћисма нас коћсају досћа. Треба их унићићићи шћо ћре. Дајће мени, ја ћу их **сјалићи** (131); (33) – Дајће ми ћисма! То ћреба **сјалићи** одмах, а не ћако неоћрезно носаћи ћо ћарку (132); (34) **Сјалићу** их одмах, лично, без чићања и без одлаћања (133); (35) А Фрај је настћавио ћућ кроз ћарк, ка мору, као да још увек носи ћисма која ћреба да **сјали** (133); (36) Сцену ћреба заборавићи, а Постружник ће ћисма **сјалићи**, као шћо је рекао. Већ их је **сјалио** (136); (37) Решио се да их [писма] **сјали** у ћарку, на неком камену, или нећде ћоред мора (130); (38) На средини ћруди осећала је **бол**, немиран и **вајрен** као да је ћроћућала **жеравку**. Дакле, „ћлућа ћисма“ Вушићу, оћкућљена [...] и ћрегаћа Фрају, да их **сјали**, била су у рукама Барчајевим! (145); (39) Фраја би ћребало одмах ћоћражићи и ћићаћи шћа је урадио са комадићима ћисама, зашћо их није **сјалио**, и како су досћели у руке овоћа јадника? (145); (40) – Како? Барчај добио ћисма?... Није моћуће. Па ја сам их... лично... **сјалио**. – Да, **сјалио** сам својом руком. [...] Лице му се зћрчило и чело зборало од најора, док је у свом начећом сећању ћражио мирну и чврстћу ћачку са које би моћао **расвећлићи** и размрсћићи за себе и за друће овај сћрашни зајлећ (146); (41) После ћрвих **ћневних речи** и **ћићања** није више навалћвала ни ћражила објасићења. [...] – Ећо ћако сће их **сјалили** да ми их он на шћелефону чића. [...] Тако сће их добро **сјалили!** (146); (42) Фрај очићледно ћочиће да се ћуби, али ако је заисћа **сјалио** све, [...] онда Барчај може да има само ћрећисе (147);*

Ситуација описана у (40) уједно садржи дериват лексеме *свећлићи* – *расвећлићи*, који спада у ред оних глагола који се у корпусу реализују све-

¹⁰ Уколико, наравно, није реч о метафоричком преносу значења у устаљеним изразима попут *Сјалићи све моћове за собом*, *Сјалићи некоћа ћоћледом* итд. У роману слични појавни облици нису запажени.

га једном. Премда је употребљен у секундарном значењу¹¹, ипак га можемо (наравно, метафорички) посматрати као луцидарну лексему, захваљујући, између осталог, и мотивном глаголу.

3.3. Семантичка компонента настанка/почетка и престанка

Семантичке компоненте настанка/почетка, односно престанка каквог деловања присутне су код обе перцептивне категорије. Наиме, у посматрани домен своја значења преносе глаголи са температурном семантиком *йлануџи*, *йасиџи* и његов видски парњак *ујасиџи*, док *зайалиџи* поседује и луцидарну и температурну. Овај последњи има почетно значење експлицитно формантом *за-*, које се огледа у почетку одавања светлосног ефекта¹². Међутим, уколико сагледамо целокупну ситуацију у оквиру примера у којима се конкретни глагол појављује, можемо (условно) издвојити праву и неправу почетност¹³ изражену глаголом *зайалиџи* у роману *НА СУНЧАНОЈ СТРАНИ*. Наиме, права се читује у (43) и (44), где је почетно значење примарно. Насупрот томе, у (45), рекли бисмо, радња глагола *зайалиџи* одлази „у други план“, иако може бити замењена аналитичким предикатом с почетним значењем, јер је фокус на оној која је у сукцесивном низу смењује. Уп.:

(43) *У њом ѿренуџку над њим се, високо на самом йлафону, одједном, као сама од себе, зайалила сијалица ойлеџена жицом* (29); (44) *Уђох у собу, зайалих све сијалице и йочех да расйоређујем йоследње сијнице* (101); (45) *У дну собе зайалих још једну, зидну, лампу*.¹⁴ [...] *Зайалио сам и стољну лампу и сео на столицу на којој сам седео йре сјавања...* (103)

Лексеме *йлануџи* и *йасиџи*, како показује наредни пример, могу бити у антонимском односу и када су употребљене у пренесеном значењу. Лексема *йлануџи*, као и *букнуџи* (в. ниже) има специфичност у погледу семантике допуна – у питању су речи које обележавају неку врсту физичког или вербалног конфликта: *дебайа*, *расйрава*, *рай*, *обрачун* итд. (Драгић 2017: 60). Уп. опис настанка/престанка конфликтне ситуације (свађе) као последице

¹¹ Уп.: 2. 'подробно објаснити, протумачити, испитати' (РМС 2011: 1107).

¹² Уп. 1. 'учинити да нешто почне горети' (РМС 2011: 390).

¹³ Дакле, неправна инхоативност укључује скретање фокуса ситуације на другу радњу, чиме се донекле поништава инхерентна почетна семантика уведена префиксом. З. Тополињска је издвојила две функционалне варијанте инхоативности – праву и ону која информише о „другом почетку“ (Тополињска 1985: 6).

¹⁴ Субјекатски појам делује каузирајуће на објекатски, односно узрокује промену његовог стања [лампа која је била угашена (није била у употреби) деловањем субјекта почиње да одаје светлост].

повишене „унутрашње“ температуре неексплицираних учесника¹⁵: (46) *Планула је једна од оних чудних хайсанских свађа изван разума, које најло избијају а брзо се **тасе** и заборавају* (20). Поред температурне, глагол *планути* може имати и луцидарну семантику, уколико се именицом у функцији допуне денотира какав извор светлости¹⁶. У таквој употреби, чини се, лексема *планути* развија и компоненту почетка одавања светлосног ефекта, што илуструју примери у наставку у којима се дата функција приписује именицама¹⁷ *сијалица* и *свећлост*. Уп.:

(47) *Али **тада**, као обично, **плану сијалица** [поче да гори сијалица]¹⁸ у металној мрежи на **илафону** (35); (48) *Све **тако**, док **тод** није **планула електрична свећлост** (42); (49) *Ни **електрична сијалица** није **хтела да **плане**** (55); (50) *Тек кад **плану свећлост**, **Посљужник** се **заустави** и **поче нешто да уређује** и **сирема** око своје **посеље** (56); (51) *Планула је **бела свећлост** и **шренушно утасивши црвен прозор обасјала** **предсобље** и **све што је у њему** (101).*****

Светлосни ефекат описан је у примеру (51), поред глагола *планути*, и глаголом *обасјати*, који се у датом роману појављује свега једном. Са друге стране, рекли бисмо да контекстуална реализација лексеме *планути* у (52) представља могућност преноса луцидарне и температурне семантике у афективни домен (в. 3.4. и 3.5.), стога што, како се чини, Андрић приликом описа Ирениног физичког изгледа има у виду и унутрашње расположење које је „избило на површину“, па је лако уочљиво и читаочевом оку: (52) *Све је на њој **порасло** и **плануло*** (139). У свим примерима у корпусу посматрани се глагол реализује у пренесеном значењу, будући да се ни у једном случају не ради о физичким реалијама које имају способност да се „запале“ и „горе“ (уп. РМС 2011: 917). Са друге стране, примарни семантички потенцијал глагола *тасити* обухвата и неегзистенцијално значење (у ширем смислу). Прецизније речено, употребљава се када се жели описати одсуство какве

¹⁵ У датом и сличним спојевима глагол *планути* развија интензивно-почетно значење, уп. нпр.: *Не можеш им ништа ни рећи, одмах **плану*** [‘почну да се свађају’] (пример наш). Услед свог транспозиционог потенцијала, ова се лексема може анализирати у оквиру групе 3.5.

¹⁶ У речничкој одредници датог глагола у РМС (2011: 917) није забележено значење ‘одавање, произвођење светлосног ефекта’.

¹⁷ О семантичким типовима допуна глагола којима се изражава топлота/хладноћа (*букнути*, *букшети*, *планути*, *иламити*, *тињати*, *торети*, *хладити се*, *тасити се*, *расиришити*, *расиривајти*, *йалити*, *смрзнути се*, *следити се*) и њиховој анализи са становишта когнитивне лингвистике в. Драгић 2017: 55–77.

¹⁸ Овај модел примењив је и на грађу у наставку.

особине (53)¹⁹, природан крај одређеног процеса (54)²⁰ и (55), односно престанак рада моторног возила (56). Уп.:

(53) *Њејове модре, хладне очи пресецао је метални обруч по половини и тасио и оно мало израза у њима* (48); (54) *Било је јасно да се и код ње све мрачи и таси, само њено учено дело расте и примиче се свом завршетку. А после, кад и то буде окончано, неће се, ваљда, више ни појављивати; избледеће и она, као привиђење које се хранило сунцем и маштом* (86); (55) *Али је безумни, расрђени шајихи Постружников био неиздржив и пред њим се повијало и тасило све што је још живело у њејовој свести.* (133); (56) *Са кљуе на лађици диже се и на блегом мору јасно оцрта Барчајев лик. Ипак је дошао. Али мотор се није пошитоно тасио* (149).

Дакле, за разлику од свог антонимског корелата, глагол *тасиши* се у наведеним примерима појављује у примарном значењу, односно неком од његових подзначања (в. РМС 2011: 176). Са друге стране, лексема *утасиши* (*се*) у роману је употребљена углавном у метафоричком. Уп. примере (59) у којем је описана завршна фаза развојног процеса денотираног глаголском именицом у функцији допуне типа *разговор* (60), у којем је реч о физичком нестанку (смрти), као и (61) где се има у виду престанак одређеног нежељеног деловања. Примарно значење²¹ лексема *утасиши* (*се*)²² реализовано је у роману свега двапут, у примерима (57) и (58):

(57) *А ша је борба понекад прости и свиреја као шуча пијаних сељака у крчи у којој су утасили ламју...* (39); (58) *Исправио сам јасикуе и поравнао чаршав, као арену за ноћне борбе, утасио и последњу ламју, и лејао* (104); (59) *Али шај разговор је утасио исти онај старац из ула* (24); (60) *Нико више не помиње Бахмана. Њејова породица се утасила, фабрика нестала* (70); (61) *Ако се и деси то нешто што не би требало да се дешава, доста је да људи не сазнају за то, док се не утаси и само не прође* (142).

¹⁹ Уп. и *модар* који припада тзв. хладним бојама, насупротив нпр. *црвен*, *жути* и сл. који припадају топлим. У оба случаја могућа је асоцијативна веза са одсуством/присутством сунчеве светлости.

²⁰ Дати пример садржи и глагол *мрачиши* који се само једном појављује у корпусу.

²¹ 1. 'учинити да нешто престане горети или сијати, утулити, утрнути' (РМС 2011: 1340–1341).

²² Семелфактивна изведеница посматраног глагола помоћу суфикса **-ну-** – *утаснуши* – у корпусу се појављује свега два пута. У оба случаја реч је о метафоричком неегзистенцијалном значењу, чија је компонента неочекиваности, односно кратког трајања и контекстуално „потпомогнута“ прилозима *одједном* и *брзо*. Уп.: *У шом шренушк у младићу је одједном утаснула цела пролећна Фиренца, као прејорела сијалица...* (77); *Још једном се шада повела реч о њему и њејовој болести, али је разговор брзо утаснуо, јер није налазио хране* (90).

Дистрибутивни глагол изведен формантом **по-** од исте мотивне лексеме – *појасиши* у оба експерпирана примера употребљен је у примарном значењу нестанка (у првом је реч о пасивној конструкцији, док се у другом одликује мултиобјектношћу):

(62) *Али, наишао је тренушак замора, кад су се појасиле и свејле визије Галусове и нејознаше жеље којима Постружник робује* (50); (63) *Појасио сам, поново, редом, свејлосиши и пришао пошлељи, која је под сјајем мале лампе на ноћном ормарићу изгледала као рашишше...* (104)

Неегзистенцијална семантика постигнута транспонованем температурног значења глагола *појасиши* (се) описана је у примерима који следе. Изузетак представља опис процеса у (64), у којем се означава прелазак из једног материјалног стања (чврстог) у друго (течно)²³. Услед присуства луцидарно-температурне лексеме *сунце*, условно можемо рећи да глагол *појасиши* (се) поседује и луцидарно значење. Уп.:

(64) [...] *Постружник је казивао хладно и просио, као што би казивао да бејон не пројушти воду или да се восак појаси на сунцу* (68); (65) *Да ли се и ја ово појасим, чилим, љубим?* (94); (66) *У његовим навлаженим очима, по звоно са кайије почиње да се појаси и шањи и прешвара у мајлу, а из ње мајле све јаче просијава сунце, и у његовом сјају лејо се ојеш види појлочан шрј прег манастиром Светиој Марка у Фиренци* (78).

3.4. Промена луцидарних својстава и афективна семантика

Дати транспозициони модел врло је продуктиван у роману, реализован како помоћу глагола с луцидарним тако и с антилуцидарним значењем. На пример, специфика глагола *сјаши* у роману На сунчаној страни јесте претежно луцидарност, и то углавном уз допуне којима се такође денотира светлосна семантика, а које неретко укључују и поредбене конструкције (67), или синтагме као што су: *одблесак сунца, њламен и унушарњи сјај, појљено злато, бели зидови, њлава коса, бледи шаласи свејлосиши* и др. Међутим, у контекстуалним реализацијама описаним у (69) и (70) посматрани глагол транспонује своје основно луцидарно значење у домен афективног (психоемоционалног) стања на што, осим саме глаголске лексеме, указују друге речи са луцидарном и/или температурном семантиком у следећим песничким сликама. Уп.:

(67) *Целе ноћи крлејка је сјала више његове пошлеље као сунце* (23); (68) *Да, у ствари постоји само сунце, а све ово што живи, дише, љамижје, лејли, сја или цваше, само је одблесак поја сунца, само један од видова његовој постојања* (28); (69) *Осећао је на махове да му у ушроби јори и сја цело сунце и да му се дијафрајма подиже и шаласа као њламен и да му шај унушарњи сјај бије и сукља на очи, на носнице, на све јоре* (29); (70) *Тада је имао болне и дивне прере-*

²³ То је примарно значење, в. РМС 2011: 1300.

нућке великој незадржљивој, жићкој смеха, који је навирао из њеа као **ћоћљено златћо**, и ћако снажно да је ширио усћа, као ћевач, од бојазни да се не ућуши или да не ћрсне. А **сунце** у њему не ћресћаје да **сја**, свемоћно и једино, неисирћно, нећресућно (29); (71) Соба је била ћуна јаке дање **свећлосћи**, која се одбијала од **белих** зидова. Јеленина **ћлава** ћлаћко ћричешљана **коса** је и сама **сјала** и ширила све **блеће** ћаласе **свећлосћи**, ћако да њено ћеме није више имало знане линије, нећо се неодрећено ћубило и сћајало са **свећлом дана**. И њена рука, кад би је макнула, није имала јасно оцрћаноћ облика, нећо су јој се конћуре, **ћпрозрачне** и **свећле**, ћродужавале и ћубиле у **дањој свећлосћи**. А за сваким ћокрећом је остћајао ћанак, **свећћо** и валовић ћраћ, као да се креће кроз рећку ћечностћ (94).

Опис промене интензитета светлости, смена дана и ноћи (тј. светла и таме) у роману се постиже различитим глаголима. Један од таквих је **ћалићи**²⁴, који означава његово нарастање/повећање, уп.:

(72) Само су **виноћради** ћо обронцима **ћалили** једнолично и мирно своје идиличне **ваћре**; (73) И сада, док се ћред њим ћружћо Трсћ, у велу дима и ћрашине, ћрожешће **сјајем сунца** које је зашло, са **свећлима** која се **ћале** као неочекиване ћирланде... (10–11); (74) И ћледајући с ћалубе како се **ћале свећла** у низовима, целе улице одједном, он се још само ћићћо: каква му радосна изненађења сћрема ова варош (11); (75) При немилосрдној **свећлосћи** айсанске **сјајлице** која се **ћали** у **сумрак** и **ћаси** у **свићће**, оћћоче Галусова ћоћћуно бесанна ноћ ћоред ћацова (35).

Мећутим, проширењем свог семантичког опсега **ћалићи** има потенцијал да значи и промену психоемоционалног стања човека. То илуструје наредни пример (уколико дату ситуацију тумачимо тако да страх гаси поглед, а нада га пали, тј. утиче се на расположење експеријента):

(76) На њеном лицу које је одувек било **бело** и **хладно** као **месечина**, сад су се јављали код најмањећ **узбућења црвени** ћечашћи. Њене очи, мирне, бесћрасне очи „боћине лова и шума“, добиле су лјудски ћоћлед који се **ћаси** и **ћали** са сћрахом и надом (126).

Супротан смер промене интензитета дневне светлости (смањење) денотиран је безличним реченицама с глаголима **срркаваћи се** и **срркнући се** као оператором тога процеса. Дато смањење луцидарног ефекта, мећутим, условљава, у највећем броју случајева, и промену температурних вредности ваздуха (околине, амбијента у којем се јунаци налазе). У примерима (77) и (79) реч је о њеном повећању, а у (78) о смањењу. Уп.:

(77) Поче да се **срркава**. **Сумрак** у ћелији, ћраћен осећајем да се сужују и ћриближују зидови, да ваздух бива све **ћежи** и **заћушљивији**... (35); (78) Тако је ћошло све до краја окћобра месеца. Тада је број **сунчаних** сачћи био већ знаћно смањен. Све је више било **маћловићих** и кишних дана, све се раније **срркавало**, у ћелији је било **хладно** и **влажно**. (86); (79) **Срркавало** се наћло. Са јућоза-

²⁴ Дати глагол у нереклексивној форми (без морфеме **се**) нема примарно луцидарно значење, док у рефлексивној има (в. РСМ 2011: 893–894).

пaдa су великом брзином долазили облаци и доносили њaму њре времена и њешку зaјaру (130); (80) *Кaо дa се чека само дa се смркне, њa дa oћиoчне неки сјајан вaјрoмeј...* (15)

Иaкo у гpaђи не постоје примери зa пренос значeња oве лексеме у афективни домен, oнa ипaк поседује ту могућност: *Штo сћe се њaкo смркли?* (пример наш). Сa другe стране, глаголом *зaмрaчићи* (сe) Андрић у роману описује и психоемоционално стање Фрaјa и Ирeнe у (82) и (83):

(81) *Тaдa би се свeјлo oћeћ зaмрaчило и свeћ њрeлoмиo, бeз милoсрђa и нeјo- њрaвљивo, oћeћ нa двoјe* (67); (82) *Фрaј се зaмрaчиo, ућушaо и њoвукaо у сeбe* (124); (83) *Зaштo се oд њoј њишaња [...] нeштo зaмрaчи, зaкoвишлa у њoј и њрe- кри јeдним јeдиним, дoшлe нeјoзнaћим oблaкoм њeну млaдoст у Бeчу...* (141).

Лексeму *eкcљoдирaћи* мoжeмo интерпретирати у оквиру oвe скупинe јeдинo зaхвaљујући синтагми *вeликe несрeћe* нa позицији семантичкoг субјектa у својству показатеља афективног значeња: (84) *Чуднoвaштo је, aли иcћиништo, дa њe вeликe несрeћe, кaо минe сa дућaчким фийшљeм, eкcљo- дирaју* [пoјaвe сe, нaстaну, мaнифeстују сe и сл.] *њeк мнoћo дoцнијe, чeстћo кaд их никo вишe нe oчeкyје* (111). Ипaк, исказ у целини oзнaчaвa дa је рeч o могућeм нaстaнкy *вeликe несрeћe*, пa нa oснoву тoгa мoжe дa сe aнa- лизирa и у оквиру грyпe 3.3.

3.5. Прoмeнa температурних својстaвa и афективнa семантикa

Пoпут прeтхoднo кoментарисанoг, oвaј је транспозициони мoдeл тaкoђe врлo прoдуктиван и oбухвaтa рaзличитe глaгoлe. Температурнe лексeмe *хлaдићи* (сe) и *њрeјaћи* (сe) успoстaвљaју aнтoнимски oднoс зaснoван нa супрoтнoм квалитeту грaдуeлнoг температурнoг прoцeсa – нeгaтивнoм, oднoснo пoзитивнoм. Нaимe, глагол *хлaдићи*, кaкo сe мoжe учити, сaмo сe у примеру (88) oднoси нa прoмeну температурнe кaрaктeристикe oдгoвaрa- јућeг прoстoрa, дoк у oстaлим oзнaчaвa прeлaзaк из eмoциoналнoг стaњa љутњe, бeсa, рaздрaжeнoсти у смирeнoст, штo имплицирa прeнoс примaрнe семантичкe сaдржинe у афективни, пoзитивнo кoнoтирaни дoмeн:

(85) *Нaћлo сe хлaдиo, нaјушћaлa њa је oнa љућићa снaћa oд мaлoјрe* (66); (86) [...] у својoј oкoлини нићe нијe нaлaзиo нa oћиoр кoји би њa *хлaдиo* и рaзувe- риo (9); (87) *Знoј је кийћиo њo њeму, oдмaх сe хлaдиo, и oд њрaмeнoвa слeјљeнe кoсe сћвaрao лeгeнe кaнoжe* (36); (88) *Вeликa сoбa сa мнoћo њрoзoрa билa је нeдoвoљнo њрeјaнa, и кaкo је нoћ oдмицaлa, хлaдилa сe сe вишe. Дa бих сe зaњрeјao, њoмaкнyo сaм јeдaн мaли сћo у днo сoбe, њдe је биo шкрћи кaлoрифeр* (102).

Лексeмa *њрeјaћи*, супрoтнo oд свoг aнтoнимскoг пaрa, нe прeнoси у кoр- пусу својe значeње у афективни дoмeн вeћ, кaкo пoкaзују примери, oбјeди- њује своју инхeрeнтнy температурнy семантикy сa лyцидaрнoм. Тo сe пoсти- жe првeнствeнo зaхвaљујући дoпунaмa глaгoлa *њрeјaћи*, кoјe и сaмe имaју лyцидaрнo-тeмпeратурнy семантикy: *сунцe* и *њeћ*. Уп.:

(89) У *шренуцима* замора и клонулости, јављала се, као *последњи остатак свети* у ком *сунце треје* и важи разум и истина, једна мисао... (100); (90) [...] *сва шри оделења трејала* (је) једна велика *дећ* са средине (45); (91) А *сџражареве* *џрдње изгледале* су му као најлејша музика, која *ја џраши* на њејовом чудесном узнесењу из *џакла* у *свеи* *џде треје сунце* и живе разумни људи (72).

Емоционално обојено значење испољава глагол *врџи*, који се у корпусу појављује у варијантном облику *врџи* и значењу „расположења“ колективног субјекта чији је експонент лексема *варош*: (92) *Варош је врџа* (12). Осим тога, температурну лексему *кухайи*, као и већину анализираних у оквиру дате подгрупе, писац је употребио реферишући о афективној радњи која се негативно оцењује и која неповољно утиче на експеријента. У датом случају активност наведеног типа не добија своју физичку манифестацију, уп.: (93) *Али нишџа од оноџа шџо се кухало* и *ковџлало* у њему *није доџирало до џовршине* (42). На готово истоветан начин може се тумачити и лексема *разбеснеџи*, која ипак има одређени потенцијал да буде манифестована и физички – са аспекта експеријента (помоћу одређених покрета тела, мимиком и др. карактеристичним показатељима наведеног афективног стања); односно визуелно – са аспекта реципијента визуелне информације, иако то није контекстуално експлицирано: (94) *Тек, сад види да џосџоџи моџућноџи да се Соџона изведе из мира, да се разбесни* и *кида* (62).

Поред тога, уколико под метафоричком променом температурних својстава подразумевамо и комуникативну делатност приликом које долази до пораста „унутрашње“ температуре, тада и лексема с афективном семантиком *заџрејавати*, *сџишавати*, *исџраскаџи*²⁵, *расџаљивати*, *букнуџи*, као и устаљени израз *џадаџи* у *бес* можемо да тумачимо у оквиру ове подгрупе. Сви наведени глаголи носиоци су температурне афективне семантике у контексту, осим у устаљеном изразу у примеру (95), где дато значење експлицира лексема *бес*. Уп.:

(95) *Галус се заџрејаво, џосџајао смелиџи, али Посџружник је џадао у бес. Расџаљивала се једна од оних само робиџаџима џознаџџих џреџирки* које завршавају *смрџним увредама*, *џонекад ранама* или *убисџвом*, а за које нико *џачно* не зна како су *оџџочеле ниџи* их се *више сећа* кад се једном *исџраскају* и заврше (64); (96) *Траџили су обоџица све џеже* и *ружније речи*. *Па иџак, сваџа се замарала* и *сџишавала* (65); (97) *Изгледало је као да ће сваџа џоново да букне* (65).

Сикџаџи, глагол који нема нити луцидарно нити температурно значење, сврстали смо у ову групу јер је емоционално обојен, односно њиме се описује процес говорне радње особе која је у каузираном афективном стању *беса* (повишене „унутрашње температуре“), што у примеру из корпуса

²⁵ Наведени глагол је употребљен да означи прекид ситуације распаљивања препирки, услед чега развија метафоричко „(анти)температурно“ значење.

потврђује партицип глагола *изазваџи*. Уп.: (98) *Изазван алузијом на свој случај, сџарац је сикџао* [бесно/раздражено говорио] (22).

3.6. Физичка манифестација рецепције температурног/луцидарног надражаја

Рецепција температурног (конкретног или апстрактног) надражаја може се манифестовати и физички, када је доступна опажају како другим учесницима ситуације тако и читаоцу²⁶. Ако је, на пример, као код глагола *задрхџаџи*, реч о покрету тела као одговору на стимулус физичке природе (температуру околине), јасно је да се ради о оном чије је температурно својство ниже од тела реципијента. Иако творбена средства, односно употребљени префикс *за-*, који се сматра еталоном почетности (в. Кронгауз 1998: 126), и речничка одредница посматране лексеме²⁷ упућују на то да је реч о радњи са почетним значењем, ми ипак сматрамо да је у датом случају реч о једноактној радњи. Прецизније, да се наведеним глаголом констатује моментална реакција на температурни (било конкретни или апстрактни) надражај, а не почетак реаговања на стимулус.²⁸ Уп.:

(99) *Али џада он џо у својој „џројској џлави“ није моџао још јасно да разабере и џоџџуно схваџи. Само се сџусџи на сламњачу, задрхџа, и обори очи као кривац* (16); (100) *Младић задрхџа* (52); (101) *Док јој је девојка нудила шал [...] задрхџа једва џримешно* (148).

Запажено је да физичка реакција може бити представљена и глаголима *црвенеџи*²⁹ и *џоцрвенеџи*.³⁰ Међутим, у том случају најчешће је реч о спољашњој испољености афективног стања негативног типа (стида (105) и беса (103), (104), чији експликатор може бити и устаљени израз *крв удари у џлаву*:

(102) [...] *људи ни криви ни дужни црвене и обарају џоџлед џред бедницима, најола лудим и џорочним* (42); (103) *Ту му крв удари најло у џлаву, али оџџа-*

²⁶ Када је реч о претходно коментарисаним доменима те компонентама које су приликом преноса семантике доминантне, читалац може само да наслути промене код носилаца одговарајућих стања у роману, док сада може и да их „види“.

²⁷ В. податке у РМС (2011: 374).

²⁸ Физичку реакцију покретања тела може да изазове и унутрашњи стимулус, али такве примере у корпусу не налазимо.

²⁹ Контекстуална реализација посведочена у роману не допушта нам да прецизно одредимо да ли је у питању основно или пренесено значење глагола, будући да је за недвосмислено одређење потребан адвербијални детерминатор каузативног типа, нпр. *збоџ, услед* и сл.

³⁰ Овај и претходно наведени глагол могу бити сврстани и у скупину у којој су обрађене лексеме код којих је промена температурних својстава повезана с афективном семантиком.

де нејомичан [...], не усуђујући се да погледа *Поспиружника* и ишјајући се у *сїтраху*, да ли се примећује како је **поцрвенео** (41); (104) *Галус поцрвене* и *диже лас*. – *Идиої си ши* (65); (105) *Младића је привлачила ша мршава девојка са айлеїским сїиском руке, која је живела самосїално и знала шїа хоће у живоїу, али моїла и да поцрвени* збої сїшнице (76).

Осим тога, глаголом *їресїи* такође може да се означи одређени модел физичког манифестовања температурног „дејства“ именице у функцији његове допуне. Реч је искључиво о случајевима када се денотира стање болести, у којима се као каузатор одговарајућег начина (по)кретања људског тела јавља лексема типа *їрозница* (у примеру из романа присутна је и градациона конструкција с интензификатором *їолико – їолико да је сламњача їуцкеїала*). Уп.: (106) **Грозница** је једнако расла и **їресла** їа *їолико да је сламњача їуцкеїала* (36–37).

Примарно антилуцидарна семантика, којом се описује смањење светлости – како је код глагола *маїлиїи*, може да транспонује своје значење у домен физичке манифестације својства означеног глаголом: (107) *Очи су му се маїлиле* и *ноїе їод њим дрвениле, али је чїїао даље* (50). Сигнал преноса значења јесте назив органа (именица *очи*) у функцији субјекатске допуне глагола *маїлиїи*, што у датом контексту имплицира смањену могућност визуелног перципирања семантичког субјекта.

4. Закључак

У раду смо сагледали глаголе с луцидарним и температурним значењем на корпусу Андрићевог романа *НА СУНЧАНОЈ СТРАНИ*. Регистровано је укупно 59 глаголских лексема (чија фреквенција износи 123), а највише је оних које се у роману појављују свега једном (в. табелу 2). Најзаступљенији глагол у роману јесте *сїалиїи* (с фреквенцијом 16), који се у свим забележеним примерима реализује у примарном значењу.

Семантичке екстензије посматране грађе пратили смо искључиво у контексту датог романа, помоћу доминантних значењских компонената које учествују у преносу значења³¹, те смо издвојили оне које су, према нашем мишљењу, доминантне. Реч је, наиме, о следећим: (1) деструктивна компонента – у оквиру дате групе (в. 3.2.) анализиран је најфреквентнији глагол *сїалиїи*, који се, како је већ речено, појављује у свом основном значењу у роману, и то у последњој глави у којој се разрешава „судбина“ *Ирене* и њених љубавника. Семантичку компоненту (2) почетка/настанка и престанка поседују глаголи *зайалиїи* (условно смо издвојили праву и неправу инхоативност манифестовану на основу примера ексцерпираних

³¹ Напомињемо да анализа није извршена у светлу когнитивне лингвистике.

из романа); *ѿлануѿи*, који уз почетну има и афективну семантику, одликује се спецификом својих допуна и у роману га Андрић употребљава у пренесеном значењу. Метафорички се претежно користи и глагол *уѿасиѿи*, док се мотивни глагол *ѿасиѿи* и дистрибутивна изведеница *ѿоѿасиѿи* употребљавају у примарном. Лексема *ѿоѿиѿи* (*се*), како је уочено, у грађи се среће и у основном и у пренесеном значењу (в. 3.3.). Поред тога, приметили смо да (3) промене луцидарних својстава глагола могу да утичу на денотирање афективне семантике, те тако лексема *сјаѿи*, *ѿалиѿи* и *ексѿлодираѿи* транспонују своја луцидарна значења у афективни домен, док се глагол *смркаваѿи* *се* употребљава у основном: да означи прелазак из дана у ноћ (в. 3.4.). (4) Афективно значење може се представити и оним речима код којих се запажа промена (примарне) температурне карактеристике процеса/својстава. Реч је о глаголима који у роману своје значење преносе у афективни домен – код *хладѿи* присутна је позитивна афективна конотација, док је код *вреѿи* и *кухаѿи* негативна; али и о онима чије значење није температурно – *сѿишавѿи*, *исѿраскаѿи*, *сѿѿиѿи* – за које сматрамо да у контексту одговарају семантичким критеријумима скупине у оквиру које су анализирани (в. 3.5.). Последња доминантна компонента приликом преноса посматраног семантичког типа лексике у роману На сунчаној страни јесте (5) физичка манифестација (испољавање) рецепције температурног/луцидарног надражаја, која се очитује у контекстуалним реализацијама глагола *загрхѿаѿи*, *црвенѿи*, *ѿоцрвенѿи*, *ѿресѿи* и *маѿлиѿи*. Специфични су по томе што су јунаци романа експеријенти денотираних физичких/емотивних сензација које су, истовремено, доступне визуелном опажају како другим ликовима тако и (посредно) читаоцима (в. 3.6.).

О комплексности Андрићевог књижевноуметничког стила, те с великом пажњом одабраним лексичким средствима које при томе користи излишно је и говорити. Међутим, управо зато је немогуће не приметити да чак и са лингвистичког аспекта неоправдано банализована група речи (посебно температурна), уобличена у језику и стилу нашег нобеловца добија посебну интерпретативну вредност, која се оваплоћује у оквиру специфичне употребе, односно уметничког поступка који писац помоћу ње остварује. Како смо могли да запазимо на основу примера који су у раду подробније анализирани, Иво Андрић речи с температурним/луцидарним значењем користи претежно када, у функцији наратора – дакле, дајући свој лични суд о нечему, упознаје читаоце са амбијенталним, физичким, материјалним и др. карактеристикама различитих реалија у роману, односно са психоемоционалним стањима својих јунака. С друге стране, премда анализирана лексика не представља маркирану скупину са стилског аспекта (на основу чега можемо закључити да се без тешкоћа може уклопити и применити у дескриптивном поступку сваког, и далеко мање умешног писца), приметно је да се она у знатно мањем броју употребљава када јунаци сами описују амбијент у

којем се налазе, док (према нашим запажањима) нити један од ликова своја осећања не описује помоћу проучаваног типа речи. То може упућивати на, условно речено, ограничену употребу температурне лексике у Андрићевом стваралачком опусу, али на основу грађе из само једног романа ипак не можемо поуздано извести такав закључак. Стога сматрамо да би научна дескрипција ове запажене специфичности у потоњим истраживањима допринела семантичким проучавањима „Андрићеве лингвистике“.

Извори

- Андрић 2011: Андрић, Иво. *На сунчаној сџрани* (реконструкција романа). Подгорица: ОКТОИХ.
- РМС 2011: Николић, Мирослав (ур.). *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.

Литература

- Балек 2017: Балек, Тијана. Компаративна анализа температурних придева у савременом српском и руском језику. In: Кузмановска, Драгана (ур.). *Сборник сџајшеј Вџорой международной научной конференцији Филологија, кулџура, образовање*. Штип. С. 27–36. <http://js.ugd.edu.mk/index.php/fe/article/view/2017> 17. 11. 2018.
- Балек 2018: Балек, Тијана. Перцепција стварности употребом температурних придевских лексема *хладан* у српском и *холодниј* у руском језику. In: Цанов, Страшимир (ур.). *Limes Slavicus 3. Кулџурни концепџии на славјансџивојџо*. Шумен. С. 62–71.
- Быкова 2014: Быкова, А. А. Температурна метафора в языковой и дискурсивных картинах мира: глагол *треџь*. In: *Весџник Томскојо јосударсџвеннојо универсиџейџа*. Томск. Бр. 380. С. 5–11.
- Драгић 2017: Драгић, Мила. Глаголи из домена топлоте/хладноће као интензификатори. In: Milanović, Željko (ur.). *Zbornik radova sa III Међународног интердисциплинарног сџипа младих научника друшвенних и хуманистичких наука Контексти*. Нови Сад. С. 55–77. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sites/default/files/db/books/Konteksti-III.pdf#overlay-context=sadrzaj/2017/978-86-6065-409-2> 20. 11. 2018.
- Ђукић Перишић 2011: Ђукић Перишић, Жанета. Напомена уз ово издање. In: Андрић, Иво. *На сунчаној сџрани* (реконструкција романа). Подгорица: ОКТОИХ. С. 157–168.

- Кононова 2016: Кононова, С. Ю. Температурные явления как часть языковой картины мира: классификация прилагательных с температурными коннотациями в шведском языке. In: Краснова, Н. А.; Плесканюк, Т. Н. (ред.). *Сборник научных трудов по материалам I Международной научно-практической конференции Филология и лингвистика: современные тенденции и перспективные исследования*. Нижний Новгород. С. 65–69.
- Коптјевскаја-Тамм 2015: Коптјевскаја-Тамм, М. (ed.). *The Linguistics of Temperature*. Amsterdam – New York: John Benjamins Publishing Company.
- Коптјевскаја-Тамм/Рахилина 2006: Коптјевскаја-Тамм, М.; Рахилина, Е. V. „Some like it hot“ On the semantics of temperature adjectives in Russian and Swedish. In: *STUF – Sprachtypologie und Universalienforschung*. Br. 59. Bremen. S. 253–269.
- Кронгауз 1998: Кронгауз, М. А. *Приставки и глаголы в русском языке: семантическая грамматика*. Москва: Языки русской культуры.
- Милановић 2014: Милановић, Светлана. Домен температуре у роману Травничка хроника. In: Тошовић, Бранко (Hg.). *Andrićs Chronik / Andrićeva hronika*. Graz – Banja Luka – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige – nmlibris, 2014. 1077 S. [Г. 7]. С. 325–331.
- Полежаева 2016: Полежаева, Ж. Ю. Аспектуальные свойства русских глаголов светообозначений. In: *Вестник Оренбургского государственного университета*. Br. 9 (197). Оренбург. С. 45–53.
- Rasulić 2015: Rasulić, Katarina. What's hot and what's not in English and Serbian: A contrastive view on the polysemy of temperature adjectives. In: Коптјевскаја-Тамм, М. (ed.). *The Linguistics of Temperature*. Amsterdam – New York: John Benjamins Publishing Company. S. 254–299.
- Сергеева 2012: Сергеева, Н. С. Словообразовательные особенности имен прилагательных, обозначающих температурные характеристики предметов. In: *Ярославский педагогический вестник*. Ярославль. № 3 (т. 1). С. 156–160.
- Sutrop 1999: Sutrop, Urmas. Temperature terms in the Baltic area. In: Ereht, Mati (ed.). *Estonian: Typological Studies III*. Tartu. S. 185–198.
- Тополињска 1985: Topolińska, Zuzana. Iz problematike slovenskih inhoativa (odnos glagolskog vida i faze radnje). In: *Јужнословенски филолоџ*. Београд. Књ. 41. С. 1–11.

Tijana Balek (Novi Sad)

**The Lucidus and Temperature Verbs
in Ivo Andrić's Novel ON THE SUNNY SIDE**

The paper presents a semantic analysis of verb lexemes within the two perceptive domains: visual and tactile. Visual perception is connected with *lucidus* while tactile is with temperature meaning. However, the sharp differentiation of the two domains is unlikely to be conducted, because of the causative relations between the domains discussed. Nevertheless, we managed to identify a certain dominant semantic components which influence a semantic extensions of the analysed verb lexemes, i.e. destructive, affective, inceptive and terminative. The analysis has shown that most of the observed verbs appear in the novel both in primary and secondary meaning, with the exception of verb *spaliti* 'to burn down' (the most frequent lexeme) that is used in primary meaning in all sixteen excerpted examples.

Тијана Балек
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Др Зорана Ђинђића 2
21 000 Нови Сад, Србија
tijana.balek@uns.ac.rs
tijana.balek@gmail.com